

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

מדור קבוצות- אנשים ומושגים.

רחל אברמוביץ צ'חנובסקי¹

הקדמה.

במדור זה אני מתכוונת להציג אנשים מתחום הפסיכולוגיה והפסיכואנליזה שהתייחסו לקבוצה ככלי טיפולי. אתאר בקיצור חלק מתולדות חייהם ואשתדל להציג את המושגים התיאורטיים המרכזיים שיצרו כתוצאה מהעיסוק בקבוצות. אינני מתכוונת להציג תהליך הסטורי של התפתחות המחשבה על קבוצות כאמצעי טיפולי, אלא אעלה על הדף כל פעם איש אחר והמושגים שמזוהים איתו. אתחיל באלה שהכי השפיעו עליי במהלך התפתחותי כמטפלת קבוצתית. יש בסדר זה משהו שרירותי כי הרי ההשפעות שנחשפתי אליהן הן קשורות לנסיבות חיי מדור זה נפתח כהזמנה למטפלים הפרטניים למיניהם להתבונן ולהתעניין בהבטיו הרבים של הקבוצות כאמצעי טיפולי או להתערבות בתחומים שונים של העבודה המקצועית. רובנו נתקלים במשך העבודה בהשתתפות או הנחיה של קבוצה- במסגרת של הדרכה קבוצתית, השתפות בישיבות צוות וכו'. לכן החשיבות בהעמקת הידע בכלים טיפוליים קבוצתיים.

---

¹פסיכולוגית קלינית, אנליטיקאית קבוצתית.

Pichon Riviere

בחרתי להציג את פישון ריבייר, שיסד בארגנטינה את "בית הספר לפסיכולוגיה חברתית". בשנות נעוריי השתתפתי במועדון חברתי יהודי, המדריכים שהנחו את הקבוצות במועדון היו תחת הדרכתו של חנן נודל ז.ל. (1941-2007) שהיה אז מנהל אגף הנוער במוסד המאגד את שרותי הקהילה היהודית בבואנוס איירס. חנן היה פסיכיאטר, בוגר המחזור הראשון (1967) של "הבית הספר לפסיכולוגיה חברתית" של פישון ריבייר². המדריכים בהנחייתו למדו והנחילו בקבוצות הנוער את התפיסה והמושגים של פישון ריבייר. כך נחשפתי בדרך בלתי אמצעית לתפיסתו ולשפתו. השימוש במושגים היה חלק מההווי של הקבוצה אליה הייתי שייכת, וכן אני רואה התנסות זו כהשפעה הראשונה עלי לגבי רעיון הקבוצה. הקבוצה בה השתתפתי אז לא היתה קבוצה טיפולית, אלא מסגרת לנוער היהודי. ניתן להבין כבר שהמודל שפ. ריבייר הגה הוא כללי ולא רק טיפולי. ארחיב על זה בהמשך.

קיצור הביוגרפיה של פישון ריבייר.

אנריקה פישון ריבייר (1907-1977) היה פסיכיאטר ממוצא שוויצרי, בעל אזרחות ארגנטינאית. הוא אחד הדמויות שהקים את הארגון הפסיכואנליטי בארגנטינה, ומאוחר יותר ויצר את הטיפול הקבוצתי המוכר כ"קבוצה אופרטיבית". בשנות ה-40 של המאה הקודמת הפך לאחד ממיסדי "האגודה הארגנטינאית לפסיכואנליזה", וכעשור לאחר מכן הוא השתתף ביסוד הבית ספר הפרטי הראשון ללימדי פסיכולוגיה חברתית, ושל המכון הארגנטינאי ללימודים סוציאליים (ויקיפדיה).

תודתי לברוך זלצר שמסר לי בהתכתבות אישית את הנתונים על חנן נודל.²

הוא נולד בשוויץ להורים צרפתיים. לאב היו שלוש בנות ושני בנים כשהתאלמן. הוא התחתן מחדש עם אחותה הצעירה של אשתו המנוחה. אנריקה היה הבן היחיד מנשואין אלו, והצעיר מבין האחים.

הוריו התכחשו למעמדם הבורגני וחבקו דעות מתקדמות, עמדתם היתה מרדנית כלפי הנורמות של התקופה. ב- 1910 המשפחה הגרה לארגנטינה, הסיבות לכך לא ברורות. לאחר תקופה בבואנוס איירס, עברו להתגורר במחוז צפוני שם האב התחיל לעסוק בגידול כותנה. כך, אנריקה פישון ריביר הגיע לארגנטינה בהיותו פעוט. למד צרפתית ולאחר מכן שפה אנדיאנית (גוארני), ורק לבסוף ספרדית (ויקיפדיה)..

המפגש עם תרבות כל כך שונה השפיע עליו באופן עמוק ביותר. במילים שלו עצמו: "נטיותי למדעי האדם נוצרו בניסיון לפתור את חושך הקונפליקט שבין שתי תרבויות.... מגיל 4 הייתי עד ומשתתף בשיבוץ של קבוצה אירופאית (משפחתו) לתוך סגנון חיים פרימיטיבי. הדבר גרם לי להפנמה, לא לגמרי מובחנת, של שני מודלים תרבותיים כמעט מנוגדים. התענינותי בתצפית המציאות היתה בהתחלה בעלת אופי פרה-מדעי, ליתר דיוק מיטי ומגי. רכשתי מטודולוגיה מדעית דרך העבודה הפסיכיאטרית". (1970: 7).

העובדה שאנריקה היה הבן היחיד של שני ההורים ושהאחים היו אחים למחצה נודע לו בגיל 6-7 (ויקיפדיה).

לאחר שסיים את לימודיו בתיכון, הוא יסד מפלגה סוציאליסטית בעיר בה למד. ואז התחיל את לימודיו ברפואה שסיים בבואנוס איירס בשנת 1936 (ויקיפדיה).

הוא התחיל את עבודתו כפסיכיאטר בבית מחסה לילדים מפגרים בחוצות העיר בואנוס איירס. שם הבחין בין יחידים שסובלים על רקע אורגני לבין ילדים אחרים, שנראו מבחינה פיזית הרמוניים, וגם בעלי יכולת מוזיקאלית וכישורים אחרים, למרות הפיגור האנטלקטואלי. פישון ריבייר הבחין שלמשפחות של הילדים האלה היו תכונות רגילות למדי, ביניהן נטיה לשמירת יתר על ילדיהם. מכאן פ. ריבייר התחיל לחשוב על תפקידה של הקבוצה המשפחתית בהתפתחותן של פטולוגיות מסוימות (2008: 4).

לאחר מכן התחיל לעבוד במה שהיום הוא הבית חולים הפסיכיאטרי על שם "בורדה" בבואנוס איירס. שם עבד 15 שנה והכיר את אשתו, א. אסברסטורי, פסיכואנליטיקאית חשובה שקירבה אותו לגישתה של מ. קליין. בית החולים הפך למסגרת מעצבת לא רק

למתמחים בארגנטינה אלא בדרום אמריקה כולה. פריביר עסק בהוראה שנתפסה כאיכותית ומיוחדת בקרב הקולוגים. הוא כתב מאמרים על הדרך שבה יש ללמד מתמחים בפסיכיאטריה, דבר ששוב קשור מאוד לשימוש בקבוצה כאמצעי למידה. בתחילת דרכו בבית החולים הפסיכיאטרי, הוא גם הנחה קבוצות לצוותי הסייעוד, על מנת לשפר את היחס של האחים לפצינטיים. הוא התרשם שהצוות שיפר את היחס לחולים וגם הצליח להזדהות אתם. הדרך שבה הוא נקט היה לבקש שאנשי הצוות ידברו על החולים. והוא שיתף אותם בהבנותיו (2008:5).

במישור אחר, ניסיון זה ודומים לו הביאו אותו להסיק שתהליכים של הוראה ושל למידה הם דבר אחד, שלכל משתתף יש ידע תקף, ושיש קשר בלתי ניתן לביטול בין תיאוריה ומעשה (2008:5)

במשך עבודתו בבית החולים הפסיכיאטרי העמיקו השאלות שהיו לו לגבי תהליכים של אינטראקציה, מבנה ודינאמיקה של הקבוצה המשפחתית והדיאלקטיקה שבין בריאות וחולי. בתוך בית החולים התחיל לחשוב על מנגנונים של סרגציה של הפצינטיים על ידי הרופאים ועל ידי המשפחות (2008:4).

מסלול עבודתו, שניתן לתארו כחקירה במבנה ומשמעות ההתנהגות האנושית הוביל לגילוי אופיו החברתי. כשפישון ריביר גיבש את תפיסתו במושגים שהצגתי כרגע, הדבר הביא אותו לשבר עמוק עם הפסיכואנליזה האורתודוקסית. הוא הציב תפיסה חדשה כהמשגה של העולם הפנימי בה הרעיון של אינסטינקט (על פי פרויד), מתחלף במבנים של כבלים או קשרים. אם מבינים את הקשרים או כבלים כלמידה טיפוסית, ככיוון של התנסויות חברתיות ראשוניות המשפיעות על הסוביקט המתהווה, אזי הנרקזיסם הראשוני³ נשלל, ולכן הדבר מוביל להגדרה של הפסיכולוגיה, כפסיכולוגיה חברתית (1970:9).

לאחר שעזב את בית החולים הפסיכיאטרי פנה להוראה ביתר שאת, והרעיונות שהיו בתהליך של הבשלה קבלו ביטוי בהתנסויות במעבדות חברתיות. עבודה זו נעשתה בצוותים בין מקצועים מגוונים. ניסיונות אלה הביאו לגיבוש התיאוריה והפרקטיקה של "הקבוצות האופרטיביות".

³ נרקזיסם ראשוני: מצב מוקדם בו הילד משקיע בתוך עצמו את כל הליבידו (לפלנש ופונטלים)

הקבוצות האופרטיביות משמשות כלי ללמידה, לעסקים, לטיפול משפחתי, לפרסום וכו'. כלומר, הן מודל רב שימושי בעבודה עם קבוצות (1985: 119) נדבך נוסף בהסטוריה האישית של פישון ריבייר, הוא שהיה אדם מעורב באספקטים מגוונים של "התנהגות האדם". למשל, הוא חבר לאנשי אומנות, התעניין וכתב על ה"התהליך היצירתי", דבר שאני לא אתיחס אליו בדפים אלה. מנשואיו לאברסטורי נולדו שלושה בנים. ב- 1965 התגרש מאשתו. מאז ועד מותו ב- 1977 לוותה אותו אנה פמפליגה קירוגה, תלמידה לשעבר. חלק מהכתבים הם כתבו יחד. רוב הכתבים המאוחרים, המתיחסים לקבוצה האופרטיבית, הוא כתב עם אנשים מהתחום, ביניהם חוסה בלחר (לאחרונה תורגם אחד מספריו לאנגלית).

מושגים מרכזים בתיאוריה של פישון ריבייר.

כאמור, פישון ריבייר הציע מודל של התפתחות העולם פנימי אלטרנטיבי לזה של פרויד, באומרו שהקשרים הראשונים מעצבים מבנים, שההתנסויות החברתיות הראשונות הן למידה טיפוסית שמשפיעה בהתהוות הסוביאקט. היחסים האנטראסוביאקטיביים, או המבנים של קשרים מופנמים, המחברים לעולם הפנימי, מתנים את אופן לימוד המציאות. העולם הפנימי מוגדר כמערכת בו פועלים בהדדיות קשרים ואוביאקטים המזינים אחד את השני.

הגדרות בסיסיות.

המשימה שהפסיכולוג החברתי מתכוון אליה כל פעם שמתחיל בחקירה, היא לגלות, בין היתר, סוגים שונים של אינטראקציה שמקשים על ההתפתחות המלאה יותר של הקיום האנושי. זה מהווה רק אספקט אחד של החקירה: כי גם מהווים אוביאקט לחקירה המרכיבים שמיטיבים עם אותה התפתחות (1985:107).

מושגים מרכזיים:

Grupo Operativo תרגמתי לעברית כ"קבוצה אופרטיבית".

"ניתן לסכם את המטרות והכוונות של הקבוצה האופרטיבית באמירה שפעולתה מتركזת בהנעה של מבנים מקובעים בגלל עוצמת החרדות שמעורר כל שינוי (חרדה דיכאונית בגלל עזיבת הקשר הקודם וחרדה פראנוידיית בגלל הקשר החדש המתהווה וחוסר הביטחון המתלווה). ניתן לומר שבקבוצה האופרטיבית ההבהרה, התקשורת, הלמידה ופיתרון המשימה חופפים עם ההבראה, כשהתוצאה היא יצירת סכמת התיחסות חדשה" (1985: 120).

לכן, הקבוצה האופרטיבית, גם אם מטרתה אינה טיפולית, מבוססת על עקרונות דינאמיים: מתיחסת לחרדה הבלתי מודעת של המשתתפים בכל סיטואציה נתונה. ישנם מספר הנחות תיאורטיות שמנחות את העבודה בקבוצה האופרטיבית: ראשונה, ההנחה שהקבוצה מהווה מבנה בסיסי של אנטראקציה, מה שהופך אותו ליחידה בססית של עבודה וחקירה (1972:209).

הקבוצה מוגדרת כמספר מוגבל של אנשים המקושרים ביניהם על ידי משתנים קבועים של זמן ומרחב, המחברים ביניהם על ידי יצוגים פנימים הדדים, ושמתכוונים בצורה מוצהרת או לא למשימה כלשהי (1972:209). יש כאן הסתכלות שמחדדת את האספקט המשימתי של כל קבוצה באשר היא.

Portavoz בעברית בחרתי לתרגם את המושג ל"דובר".

ה"דובר" הוא מי שבתוך הקבוצה אומר משהו, והמשהו הזה מסמל תהליך קבוצתי שעד אז היה חבוי, או נרמז, מתחבא בתוך הכוליות של הקבוצה. כיוון שזה סימן, יש להסיר ממנו את האופי החבוי. הקבוצה, ובמיוחד מי שמתאם אותה פועלים על מנת לקדד את משמעות המסר החבוי.

הדובר אינו מודע לכך שהוא מביע משהו משמעותי לקבוצה באותו רגע, אלא מביע או עושה משהו שחווה כפרטי משלו" (1978: 221).

"פעולתו של הדובר הנה מורכבת, הוא לא מפסיק לשתף פעולה עם חברי הקבוצה, ובו בזמן פועל כמגלה את המחלה הקבוצתית" (1978: 222). נראה לי שה"דובר" הוא זה האומר "המלך ערום!".

מה קורה בקבוצות אופרטיביות שמטרתן למידה? אותו הדבר שבקבוצה המשפחתית, אלא שכאן לא מדובר במחלה. הנושא לטיפול הנו משהו הקשור בסגנון ההתמודדות של הקבוצה עם המשימה.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

נראה לי שהדרך הטובה ביותר להמשיג את השימוש ברעיונות הבסיסים של פ.ריבייר היא להתייחס לפרק בו הוא מדבר על הטיפול המשפחתי. נראה את הגישה מפורטת על קבוצה ספציפית, דבר שאני מאמינה יאפשר הבנה ולמידת הערך שבגישתו של ריבייר. המשפחה מתפקדת מתוך ההבדלים האנדיבידואלים שקיימים בין חבריה, מדובר בשלושה תפקידים הקשורים באופן עמוק ביניהם: אב, אם ובן. (1960:58).

המשפחה היא הדגם הטבעי של האנטראקציה הקבוצתית. (1960:59).

נקודת ההתחלה של ההתייחסות הטרפויטית היא הקשר הקיים בין המחלה הנפשית והמשפחה כקבוצה. התרומה של גישת הגשטלט, של המחקר של ק. לוויין והמסקנות של הצוות של פ. ריבייר מאפשרים לשקול את המחלה הנפשית, לא כמחלה של הפרט, אלא כמחלה של היחידה הבסיסית, הקבוצה המשפחתית. לחולה יש תפקיד (במובן של רול), הוא הדובר המופיע מתוך המצב הכולל.

הלמידה של האספקטים הפטולוגיים של המשפחה וההתערבות הטרפויטית תכלול מספר כיוונים: דיאגנוזה, פרוגנוזה, טיפול, והתערבות מניעתית (1960:59).

על כל אחד מהכיוונים הללו להתרכז ב: פצינט, בקבוצה, ובסיטואציה, כך שיש לנו דיאגנוזה, פרוגנוזה, טיפול והתערבות מניעתית על כל אחד מהגורמים. אלה אספקטים שמשתפים פעולה, מקיימים יחסי גומלים ביניהם ומשתלבים אחד בשני.

לגבי הדיאגנוזה:

בסיטואציה יש קבוצה משפחתית חולה, הפצינט הוא הסימן והדובר של המחלה הקבוצתית. ניתן להבין את זה יותר טוב אם נראה את המחלה של הפצינט כתפקיד (רול) בתוך הסיטואציה הקבוצתית.

הפצינט נושא את החרדות והמתחים של הקבוצה. בעצם הוא לוקח על עצמו האספקטים הפטולוגיים של כל יתר חברי הקבוצה.

במערכת זו של השקעות יש להתייחס למשקיעים, למושקע, ולנושא את ההשקעה.

הפצינט הוא הנושא את ההשקעה, הוא לוקח אחריות על אספקטים פטולוגיים שונים שחברי קבוצה אחרים משקיעים בו. דוגמה טיפוסית: פצינטים שמופיעים עם תמונה קלינית של

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

פיגור אנטלקטואלי. הפצינט לוקח על עצמו את החלק המטומטם של כל אחד מהחברים האחרים. האחרים משליכים אותה עליו באופן מסיבי. כך נסגר מעגל קסמים. האחרים מתיחסים אליו כמטומטם, והוא לוקח על עצמו את התפקיד. הדבר מאפשר להניח שהוא החבר הכי חזק (ולא הכי חלש), היות ומבנה האישיות שלו מאפשר לו לקחת על עצמו את המחלה הקבוצתית (1960:60). הדינאמיקה הסמויה היא שהוא מחליא על מנת "לשמור" על הקבוצה מכאוס והרס. בו זמנית, הוא מבקש עזרה (באופן ישיר או בלתי ישיר), בניסיון להבריא. במידה ולקייח התפקיד על ידי הפצינט יעילה, הקבוצה מצליחה לשמור על איזון מסוים גם על כלכלה דינאמית- חברתית. יחד עם זאת, מופעים מנגנונים של סגרגציה כלפי הפצינט בתוך הקבוצה, כניסיון לחסל את המחלה הקבוצתית.

לגבי הפרוגנוזה: הפרוגנוזה תלויה ב מספר גורמים: המבנה האישיותי של הפצינט ברגע הנתון (מבחינה דינאמית ותפקודית). הפרוגנוזה קשורה קשר אמיץ עם הדימוי הפנימי שיש לקבוצה על הפצינט. גם תלויה בעוצמת הסטריוטיפים שקיימים אצל הפצינט והקבוצה. ובכמות מנגנוני הסגרגציה.

לגבי הטיפול:

חשוב להתגבר על הסטריוטיפ הראשון: הטענת התפקיד על ידי הקבוצה בפצינט, ונשיאת התפקיד על ידו. הטיפול חייב להיות מכוון לקבוצה (הכוללת או לא את הפצינט) במגמה להתגבר על הסטריוטיפים ועל מנגנוני הסגרגציה. לגבי ההתערבות המונעת: היא מכוונת למנוע חזרה של המצב בפצינט, בחבר אחר בתוך הקבוצה כשהפצינט משתפר, או במשפחה בכללותה (1960:61). רמות ההתערבות הן בהתאם לסכמה של התערבות רב מימדית:

-ברמה פסיכוסוציאלית: הדבר מתיחס לקשרים של הפצינט עם כל אחד מחברי המשפחה. הכוונה היא להתערבות דרך היצוגים הפנימים שיש לפצינט על כל אחד מחברי המשפחה, זאת אומרת לקבוצה הפנימית. אנליזה של הקשרים הפנימים מאפשרת לשפר את הקשרים החיצוניים. זאת אומרת, כשהפצינט מבריא, בו זמנית נרפאית הקבוצה החיצונית, בעזרת השינויים בהתיחסות.

ברמה סוציודינאמית: הדבר מתיחס להתערבות בקבוצה בכוליות הגשטלטית שלה, ולחקירה של מה שק. לוויין מכנה דינאמיקה קבוצתית. ניתן להשתמש כאן בטכניקות של דינאמיקה קבוצתית וטכניקות סוציומטריות.

-ברמה מוסדית: הדבר מתיחס להתערבות במשפחה בתור מוסד. דרך ההסטוריה המשפחתית, המבנה הסוציאקונומי, היחסים הבין קבוצתיים והאקולוגיים: עם משפחות אחרות, השכנים, השכונה, המועדון החברתי, הכנסיה וכו' (1960:62).

האנליזה השיטתית של המצבים הקבוצתיים אפשרה לריבייר וקבוצתו לסמן מכלול של תהליכים הקשורים בינם לבין עצמם. תהליכים אלה שבים וחוזרים במידה כזו שניתן לקרא להם תהליכים אוניברסלים המתרחשים בכל קבוצה במבנה ובדינאמיקה שלהם.

לצורך זה פ. ריבייר השתמש בתמונה של קונוס הפוך: למעלה ישנם תכנים מוצהרים או גלויים, למטה בקודקוד ישנם תכנים חבויים שהם גם מצבים אוניברסלים. ביניהם מתפתחת תנועה דיאלקטית בספירלה שהולכת מהגלוי לחבוי במטרה לעשות את הסמוי גלוי (1960:62). לחקור זה להפוך את החבוי לגלוי. החבוי מורכב מתכנים אוניברסלים שפועלים כל הזמן. החקירה שלהם נעשית על ידי המטפל.

התכנים האוניברסלים הם:

-הפחדים הבסיסים: פחד לאבד את המבנה שהושג, פחד מתקיפה במצב החדש שמחייב הבניה.

-מתגבשת אז "הסיטואציה הטרפוית השלילית" מול האפשרות של שינוי: פחד משינוי, התנגדות לשינוי.

-עולה תחושה בסיסית של חוסר ביטחון, מול החדש והלא מוכר.

מדור קבוצות- אנשים ומושגים / רחל אברמוביץ צ'חנובסקי

- תהליכים של למידה ותקשורת: שני אספקטים אלה מהווים יחידה אחת והם בתלות הדדית. התקשורת היא המסילה ללמידה (1960:63).

- הפנטזיות הבסיסיות: 1- של מחלה, 2- של טיפול, 3- של ריפוי.

כיצד ינהג המטפל? עליו להשתמש בסכמה שתכלול את המושגים והצעדים האופרטיביים הבאים:

מושג "הדובר": החולה הוא הדובר של מחלת הקבוצה.

אנליזה של התפקידים (רול): למשל, כשהתפקידים החברתיים הופרעו, או השתנו בגלל מצב חירום, וגם אנליזה של המנהיגות בקבוצה.

אנליזה של האידיאולוגיות (או דעות קדומות): לכל משפחה את האידיאולוגיה הקבוצתית שלה, לפרט יכולה להיות עמדה אחרת, למשל בקונפליקטים הבין דורים (בארגנטינה של אז) אצל היהודים הדור הוותיק היה ציוני ושמרן, והצעירים היו בעלי עמדות שמאלניות.

אנליזה של חוסר ההבנה הבסיסית. הדבר מתיחס למנגנוני הספליט.

אנליזה של הסודות המשפחתיים: כולם מכירים אותם, אך איש לא מדבר עליהם.

אנליזה של מנגנוני הסגרציה: חשוב לראות את התשתיות של התופעה.

אנליזה של המנגנונים לשימור.

אנליזה של הפנטזיות של אומניפוטנטיות וחוסר אונים: הדבר מושלך על המטפל כדרך להעצים אותו או לשתק אותו.

אנליזה של הסיטואציה המשולשת הבסיסית המשוחזרת.

הסתכלות על התפתחות המשאבים או לוגיסטיקה (1960:62).

כדי שהמטפל ישתמש בכל הגישות וכלים המופיעים ברשימה שצינתי דרושה הכשרה שכוללת ידע פסיכולוגי רחב. חלק ממרכיבי הרשימה היחודים לגישתו של ריבייר קבלו הסבר קודם לכן במאמר. האחרים שייכים לתחום הפסיכולוגיה ואני מקווה שהם ברורים לקורא.

בסיכום, פישון ריבייר יצר מודל של התערבות המושתת על ידע פסיכולוגי ופסיכואנליטי. על המתאם/מטפל האחריות להכרות עמוקה ונרחבת עם הידע הזה.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

מדור קבוצות- אנשים ומושגים / רחל אברמוביץ צ'הנובסקי

היעוד של הקבוצה האופרטיבית נפתח כמו מניפה, וניתן לישם אותו בקבוצות בעלות מטרות רבות ומגוונות.
אשמח לשאלות והתיחסות של הקוראים.

רשימה ביבליוגרפית:

Laplanche J. and Pontalis J. B. (1973) The Language of Psychoanalysis.

Enrique Pichon Riviere- Wikipedia.

Pichon Riviere, E. (1970) Del Psicoanalysis a la Psicología Social.
Tomo 1. Editorial Galerna, Buenos Aires.

Picho Riviere, E. in collaboration with de Quiroga, A. P. (1972).
Aportaciones a la Didactica de la Psicología Social, in *El Proceso Grupal*. Ed. Nueva Vision. Buenos Aires.

Pichon Riviere, E. in collaboration with Bleger, J., Liberman, D., Rolla, E. (1985) Técnica de los grupos operativos, in *El Proceso Grupal*. Ed. Nueva Vision. Buenos Aires.

Pichon Riviere, E. (1978). El Concepto de Portavoz. in *El Proceso Grupal*. Ed. Nueva Vision. Buenos Aires.

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

Pichon Riviere, E., based on Dr Alegro's record (1960). Tratamiento de Grupos Familiares, Psicoterapia Colectiva, in *El Proceso Grupal*. Ed. Nueva Vision. Buenos Aires.

Quiroga, A. P. de/ (2008). Biografia de Enrique Pichon Riviere, in Psicoanalisis e Intersubjetividad. www.intersubjetividad.com.ar/website

רחובות, אפריל 2013.

rdina@bezeqint.net